

UDK:101.1

Nargiza INOGAMOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti katta o'qituvchisi

DSc, professor S.Zokirova taqrizi asosida

IQBOL MIRZO ASARLARINING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biri hisoblangan Iqbol Mirzo asarlaridagi lingvopoetik xususiyatlar tahlil qilinadi. Shoiming leksik boyligi, metaforalar tizimi, ramzlari va stilistik uslubi milliy ruhni zamonaviy estetik tamoyillar bilan uyg'unlashtirishi, badiiy matnda til birliklarining funksional imkoniyatlarini kengaytirish usullari yoritiladi. Shuningdek, milliy o'zlikni namoyon etuvchi poetik shakllar va emosional ta'sir kuchini oshiruvchi lingvistik omillar tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, Iqbol Mirzo, metafora, leksik boylik, milliy ruh, stilistika, o'zbek adabiyoti.

ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИКБОЛА МИРЗО

Аннотация

В данной статье рассматриваются лингвопоэтические особенности произведений одного из ярких представителей современной узбекской литературы Икбола Мирзо. Анализируется его лексическое богатство, система метафор, символы и стилистические приёмы, которые гармонично сочетают национальный дух с современными эстетическими принципами, а также расширяют функциональные возможности языковых единиц в художественном тексте. Особое внимание уделяется поэтическим формам, отражающим национальную самобытность, и лингвистическим факторам, усиливающим эмоциональное воздействие.

Ключевые слова: лингвопоэтика, Икбол Мирзо, метафора, лексическое богатство, национальный дух, стилистика, узбекская литература.

LINGUOPOETIC FEATURES OF IQBOL MIRZO'S WORKS

Annotaion

This article examines the linguopoetic features present in the works of Iqbol Mirzo, one of the prominent figures in contemporary Uzbek literature. It explores his rich vocabulary, metaphorical system, symbolic elements, and stylistic techniques that integrate national spirit with modern aesthetic principles while expanding the functional capabilities of linguistic units in poetic texts. Particular attention is paid to the poetic forms that manifest national identity and to the linguistic factors that enhance emotional impact.

Key words: linguopoetics, Iqbol Mirzo, metaphor, lexical richness, national spirit, stylistics, Uzbek literature.

Iqbol Mirzo zamonaviy o'zbek adabiyotida muhim o'rin tutuvchi shoirlardan biri sifatida e'tiborni tortadi. Uning asarlarida milliy qadriyatlar, yangicha dunyoqarash va zamonaviy estetik anglash birlashgan holda namoyon bo'ladi. Shu ma'noda, Iqbol Mirzo poetikasining lingvistik asoslarini tahlil qilish, ya'ni lingvopoetik xususiyatlarini aniqlash zamonaviy adabiyotshunoslik ilmi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy lingvistik tahlil nazariyalari bizga badiiy matnlar soxasida til birliklari qanday rol o'ynashi, ularning amaliy poetik funksiyalari nimalarda ko'rinishi kabi bir qator dolzarb savollarga javob topish imkonini beradi. Iqbol Mirzo asarlarida, xususan, shoiriyat tafakkurining konkret lingvistik ko'rinishlari undagi individual uslub, metaforalar tizimi, ramzlar jarayoni, so'z tanlash me'yorlari orqali ilmiy jihatdan ochib berilishi mumkin.

Iqbol Mirzo o'z she'riyatida milliy ruhni ochib berish bilan birga, uning leksik qatlamida zamonaviy inson ongini ifoda etadigan so'z birikmalari, obrazlar, turli anglashlarni yoritib beruvchi so'z cho'qqilaridagi farqli jarayonlar mavjud. Unga xos bo'lgan leksik boylikda, avvalo, o'zbek tilining shevalarida uchraydigan ayrim so'zlarning mahalliy kolorit ravishida qo'llanishi e'tiborga molikdir. Shu bilan birga, shoir arabcha yoki forsiy lug'at birikmalaridan voz kechmasdan, ayrim hollarda tushuncha kompaniyasini boyitish maqsadida ulardan ham foydalanadi. Adabiy til bilan bir qatorda asl milliy nutqtagi shakllar, leksik birikmalar Iqbol Mirzo

poetikasining asosiy ustunlaridan biri sifatida ko'zga tashlanadi. Bu metod uning asarlarini bir qarashdayoq ajratib turadigan o'ziga xoslikni yaratishda muhimdir. Shoir lirikasida zamonaviy tushunchalar bilan birga an'anaviy ma'naviy ideallarni birlashtiruvchi anjuman mavjud bo'lib, u so'z tanlash borasida alohida estetik funksiyani ta'minlaydi.

Iqbol Mirzo she'riyatida badiiy matnlar lingvistik tahlilini chuqurlashtirishda metaforalar tizimi muhim o'rin tutadi. Metafora – serqirra poetik vosita sifatida tasvirni ravshanlashtirish, emosional ta'sirni kuchaytirish va asl g'oyani ramziy ifoda etishda xizmat qiladi. Shu sababli shoir metaforalari orqali bir vaqtning o'zida ham milliy ruhni, ham universal tushunchalarni yoritishga erishadi. Metaforalar, albatta, shoir tafakkuridagi madaniy, tarixiy, shaxsiy tajriba bilan bog'liq asosiy simvollar bilan ham uyg'unlashadi. Misol uchun, Iqbol Mirzo she'rida Vatan ramzi asosiy timsollardan biri bo'lib, u "ona", "dil", "yurak" tushunchalari orqali ham teskari, ham bevosita tarzda ramzlashtiriladi. Shu ramz qilish jarayonida shoir milliy tarix, an'analar, barhayot qadriyatlar bilan bogliq turli poetik assotsiatsiyalarni uyg'unlashtiradi. Natijada, metafora nafaqat poetik taassurot beradigan uslubiy vosita, balki millat ongini uyg'otuvchi kuchli ma'naviy manba sifatida ham namoyon bo'ladi.

Shoir leksik qatlamda turli madaniy manbalardan ilhom olayotganini inkor etmagan holda, milliy o'zlikni teran anglash g'oyasini birinchi o'ringa qo'yadi. Bu ma'noda, Iqbol

Mirzo she'rida shevalardan foydalanish, tarixiy so'zlar yoki eski o'zbek tiliga xos ayrim shakllarning ehtiyotkorlik bilan tatbiq etilishi ham kuzatiladi. Masalan, ko'pgina an'anaviy tushunchalar, tarixiy voqealar, milliy qahramonlik ramzlari shoir nutqida kutilmagan lirik hissiyot bilan uyg'unlashadi. Mana shu jihat ulamolar tomonidan "stilizatsiya" sifatida baholanishi ham mumkin. Shu bilan birga, bu hodisani "stilizatsiya"dan ko'ra, ko'proq "haqiqiy moyillik" deb ta'riflash maqsadga muvofiq, chunki shoir an'anaviy til elementlarini jonli poetik jarayonda haqiqiy hissiyot bilan birlashtiradi.

Iqbol Mirzo she'rini sintaktik jihatdan tahlil qilganda, shoir ko'p holatlarda ixcham, ammo kuchli ta'sirga ega qurilmalarga murojaat qilishini ko'rish mumkin. U asarlarida sodda, qisqa, biroq nogahonlik bilan ajralib turadigan jumla bilan kuchli estetik zarba beradi. Bu uslubda xalqaro poeziyada ko'proq "lakonizm" deb ataladigan holat ko'zga tashlanadi. Shu bilan birga, ayrim she'rlarida shoir ko'proq ko'pikala jumla, taniqli epitetlar, bir-biriga bog'liq aniqlovchilar bilan boyitilgan uzun ifodalardan ham foydalanadi. Bunday antagonistik uslubiy yondashuv lirik qahramon ruhiyatidagi ko'tarinki emotsiyani ifoda etishda yordam beradi. Ayni holatda, maqsad aniq bir tushuncha yoki holatning qay darajada noyob ekanini ko'rsatishdir. Ikki xil ko'rinishdagi sintaktik qurilmalar Iqbol Mirzo she'rida lingvistik kontrast yaratish orqali poetik bahoroning muxtalif ranglarini aks ettiradi.

Shoirming leksik tanlovi, sintaktik qurilmalari va metaforalar tizimi bir maqsadga – lirik ta'sirni oshirish, o'quvchi ongida kuchli emotiv holat uyg'otishga qaratilgan. Iqbol Mirzo she'rida his-hayajonni oshirishda gap sozlanishi, mavzulik, ba'zan alliteratsiya va assonans kabi poetik ovozlash metodlaridan ham foydalanilishi kuzatiladi. Ayniqsa, ovoz saviyasidagi uyg'unlik, bir butun sheva yangralishi Iqbol Mirzo uchun ajralmas uslubiy texnika sifatida namoyon bo'ladi. Bu alliteratsiya vositasi yordamida bir-biriga yaqin fonemalarni qayta-qayta takrorlash yoki sinonim so'zlarning yangi qavatini ochib berish bilan amalga oshiriladi. Bu jarayonda shoir o'quvchining diqqat-e'tiborini ma'lum bir so'z yoki tushunchaga qaratib, poetik ramzni kuchaytiradi, hisni bo'rttiradi, shuningdek, asar lahzasidagi emotiv mo'ljalni aniq belgilaydi.

Iqbol Mirzo she'ridagina emas, umuman zamonaviy o'zbek poeziyasida madaniyatlararo elementlarning integratsiyasi kuzatilmog'da. Jahon adabiyotidagi an'analar, qolaversa, rus yoki g'arb she'riyatida uchraydigan ayrim nazariy ifoda choralari, she'riya uslublari ma'lum shaklda ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq Iqbol Mirzo uchun bu ta'sir asosiy uslubiy yo'nalish, o'zlikni anglash jarayonida "tashqaridan" kelgan elementlar bilan birlashib ketadigan "universal" uslub sifatida paydo bo'lmaydi. Aksincha, shoir etnik asolatni birlamchi qatorga ko'taradi, har qanday "tashqaridan" kelgan ta'sirni o'z ichida qayta ishlab, milliy zehniyat bilan uyg'unlashtirib oladi. Natijada, shoirda uzoq an'anaviy amplua bilan zamonaviy global tushunchalar birgalikda mavjud bo'ladi. Bu jarayon lingvopoetik talqinda juda muhim, chunki milliy til tub mohiyatida qoladi, biroq tushuncha, ramz yoki fikrlar zo'r berib kengaydi, ayrim holatlarda mulohazalar universallashtiradi.

Iqbol Mirzo asarlarini o'rganishda lingvopoetik asosni texnik ko'rsatkichlar bilan shunchaki so'z boyligi, grammatik qurilmalar, fonema tadqiqi darajasida baholash yetarli emas. Zero, shoirda poetika o'zida bir butun estetik tizimni namoyon etadi. Lingvopoetika esa aynan shu tizimda, ya'ni til elementlari orqali estetik, ma'naviy, madaniy jarayonni anglashni ta'minlaydigan har tomonlama murakkab

yo'nalishdir. Qolaversa, shoir matnida kam ko'rilgan yoki to o'sha paytlar adabiyotda keng rangda tadqiq qilinmagan obrazlar tarkibida yangi ma'nolarni ochib berishi bilan ham e'tiborlidir. Modada bo'lgan yoki an'anaviy ravishda mafkuraviy qiymatga ega ramzlar o'rinda shoir bir qarashda oddiy ko'rinuvchi, lekin metaforik ko'p qatlamli ichki dinamikaga ega detallarni tanlaydi. Bu nafaqat siyosiy yoki fikriy bildirish, balki badiiy-estetik poetik yondashuv sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shoir lirik qahramoni subektiv tafakkur bilan bir vaqtda umummilliy nigohi mavjud shaxs sifatida tartib topadi. Bu esa Iqbol Mirzo yozgan she'ru dostonlarida ko'zga ko'rinadigan, ammo ayon shaklda ifoda etilmagan "MEN" konsepsiyasini o'zida mujassam etadi. Mazkur konsepsiya bolalik xotiralariga qaytish, tarixiy xotiralar bilan erkin mulohazalar olib borish, shu kun tarzidagi muammolarni o'ziga xos tarzda yoritib berish bilan uzviy bog'langan. Bunda til elementlari – so'zlar, ramzlar, epitetlar, takroriy metaforalar, turli allegoriyalar shoir tafakkurida yagona makon yaratib, poetik ta'sirni kuchaytirib boradi. Ramzlar tizimida oddiy hayot kechayotgan oilaviy muhit, qishloq manzaralari yoki shahar hayoti namoyishi ulkan falsafiy umumlasmaga aylanadi. Natijada o'quvchi Iqbol Mirzo she'rida odatiy tushunchalar ortida katta tarix, samimiy hislar, ko'p yo'nalishli milliy qadriyatlar turganini anglaydi.

Shoir she'ridagi emotsiaviyligini oshirishda u ayrim hollarda ishora (allyuziya) uslublarga ham murojaat qiladi. Bunda jahon adabiyotidagi mashhur suyuqetlar, tarixiy shaxslar yoki milliy adabiyotda zo'r maqomga ega bo'lgan obrazlarga nozik, bilvosita tanish ohang bilan ishora etiladi. Bunday uslub ko'pincha "subtil intertekstuallik" deb ta'riflanadi. Bu intertekstuallik Iqbol Mirzo she'rida chuqur ma'naviy qosidlik vazifasini bajaradi, chunki mana shunday ishoralar orqali shoir o'quvchining adabiy bilimi, tarixiy xotirasi, tushuncha doirasi bilan bevosita muloqot qiladi. Aynan manashu muloqot lingvopoetik jarayonni yanada boyitib, asar o'quvchi tasavvufida sub'ektiv-hissiy to'lqinni yuzaga keltiradi.

Iqbol Mirzo poetikasini lingvopoetik jihatdan o'rganish, eng avvalo, shoir asarlaridagi so'zlar, grammatik qurilmalar, metaforalar, ramzlar orqali ko'rinadigan ma'naviy jarayonni tushunish demakdir. Bu jarayon milliy adabiyot rivojida ham, umumbashariy adabiyotda ham birdek ahamiyatga ega bo'lib, shoir tafakkurining individual lingvistik ifodasini ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, adabiyotshunoslik tadqiqotlari, lingvistik tahlil ko'nikmalari Iqbol Mirzo she'rini yanada chuqur anglash imkonini yaratadi. Undagi tilchi yondoshuv nafaqat estetik zavq, balki milliy ruhni uyg'otuvchi jarayon sifatida maydonga chiqadi. Iqbol Mirzo poetikasida, demak, til lingvistik qurilma bo'lish bilan cheklanmaydi. U asarlarida hayot haqiqati, shaxsiy hislar, umummilliy qadriyatlar, xalqaro tushunchalar, tarixiy xotiralar kabi ko'plab qator tushunchalar uyg'unlashadigan dinamik tizimdir. Shu sababdan shoir she'rlarini tanqidiy yoki ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilishda til vositalarini markazga qo'ygan holda uslubiy, semantik, madaniy, psixologik omillarni ham bir vaqtda ko'rib chiqish zarur. Bir so'z bilan aytganda, Iqbol Mirzo asarlarining lingvopoetik tahlili bizga shoir nutqi qanday jarayonlar orqali shakllanishi, bir tomondan tarixiy ildizlar, ikkinchi tomondan esa zamonaviy estetik talablar bilan qanday uyg'unlashishi haqida teran tushuncha beradi. Natijada, shoir individual uslubi o'zbek adabiyoti tarixida yangi bir pog'ona sifatida yangrab, uning lirikasini har tomonlama anglash uchun bu lingvopoetik xususiyatlar tarixiy, madaniy, estetik bag'ri bilan birgalikda uzviy o'rganilishi lozimligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Mirzo I. Tanish navo. – Toshkent: "Sharq", 2016. – 240 b.

-
2. Mirzo I. Ko'ngil mehrobidan. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2019. – 196 b.
 3. Qodirov S. Zamonaviy o'zbek she'riyatida metafora. – Toshkent: “Fan”, 2018. – 156 b.
 4. Madrahimova Sh. Lingvopoetika: nazariy va amaliy asoslar. – Toshkent: “Universitet”, 2020. – 210 b.
 5. A'zamova M. O'zbek poeziyasida ramzli tasvirlash usullari. – Toshkent: “Abdulla Qodiriy nomidagi nashriyot”, 2017. – 184 b.